

Resnično veliki so samo pisatelji, ki se povzpno na te višine. Le nje moremo označiti kot pristne realiste. In tak je bil predvsem Dostojevskij. Zategadelj bo na vekomaj ostal eden največjih učiteljev resničnega realizma v književnosti. Številne pisatelje, kritike in čitatelje je odvrnil od zamenjave pravega realizma z naturalizmom. Posrečilo se mu bo morebiti tudi dokazati, kako zelo oddaljeno je od resničnega realizma to, kar sedaj z njim večkrat zamenjavajo, na primer v naših dneh priljubljeni „konstruktivni nadrealizem“ in podobne trenutne modne struje.

ŽIVLJENJE IN UMETNOST

A N T O N O C V I R K

Vsaka nova umetniška stvaritev je globoka, vsaka pesniška beseda razkriva nove svetove, vsak genialni lik je razodetje življenjske skrivnosti in nosi v sebi očiščenje in poveličanje človeka. Umetnost je skrivnostni plamen življenja, ki s svojim stvariteljskim ognjem preoblikuje človekovo doživljanje sveta in človeka. V umetnosti stremi življenje za samospoznanjem, ki se mu odkriva v umetniških nadlikih, skrivajočih v sebi tajne slutnje lepote in resnice. Iz umetnosti so zrastle vsa velika duhovna svetovja davnih ljudstev, preoblikovala naravo in mrtvo prirodo v tisočere skrivnosti in lepote življenja, pa naj se spomnimo bajeslovja antičnih pevcev, vizij srednjeveških popotnikov in izgnancev, duhovnih velikanov minulih stoletij ali pradačnih snovalcev velikih svetovnih predstavljaj. Vsi so s stvariteljskim ognjem svoje duše prežgali svoje meso in se povelicali v plamenih velikih stvaritev, vsi so iz sebe preobličili svet in mu včarali novih življenjskih lepote s tem, da so ustvarili neko višje, svojevrstno zakonito umetniško resničnost.

Človek nikakor ne more živeti le od mrzle stvarnosti, od negibčnosti svojega miselnega sveta, ne da bi se zgrozil nad brezcilnostjo svojega življenja, ki se zadovoljuje z enostavno logičnostjo spoznav zunanjega sveta in s sklepi o njem. Brez duševnih vizij je človek majhen, reven, osamel in nesvoboden. Do velike svobode vodi ustvarjalec, vodi do višin duha, do zagonetnosti umetniških slutenj in sanj, do velikega sozvočja telesa in duše, misli in čuvstev, vsebine in oblike, do najvišjih skrivnosti človeškega notranjega bistva, do nedoumnega, ki je skrito v človekovem bitju in življenju.

Toda čim bolj se bliža umetnost globinam notranjega sveta, čim bolj se dviga nad običajno zunanjo vzročnostjo in časovno zaporednostjo,

čim bolj si ustvarja svojstvene zakone, dvignjene na organske zahteve umetniških organizmov, tem bolj se lomi z zunanjo resničnostjo, dejstvenostjo življenjskega dogajanja v vsakdanjosti. Resničnost in stvarnost zunanjega življenjskega poteka se borita z umetniško resničnostjo, časovnost se bije z večnostnim, hipnost s trajnostjo. Tako nastane razkol med umetnostjo, ki gradi in oblikuje iz osnov življenja nove organske umetniške spoje in umetnine, in med togo vsakdanjostjo, ki nosi na sebi pečat za umetnost neorganskega, nesožvanjajočega in umetniško še neizoblikovanega življenja.

Ta razkol je lahko za umetniško ustvarjanje usoden, če se človek nakloni samo v smer spoznavanja golega videza, hipne zunanje resničnosti, ki je navezana na časovna in prostorna dejstva, ne pa na umetniška razodetja, ki so v opreki z neurejenim vidnim dogajanjem. Takrat smatramo ta zgolj zunanji potek dogajanja za resničnost in pravo življenje; zato zanikujemo umetnine, ki so dvignjene nad to časovno življenjsko zaporednostjo stvari. Ta smer je v umetnosti proglasila običajno vsakdanje življenjsko dogajanje za pravo življenjsko resničnost, oporekajoč vsaki višji življenjski perspektivi, vsakemu globljemu dožemanju in spoznavanju življenja.

Kaj je življenje? Večno iz sebe izvirajoča reka, ki ji ne vemo izvira ne izliva, vedno valujoče morje, ki mu ne vemo ne globine ne obrežij. Izvir in izliv — dva pojma večnosti — sta veliki gibajoči zagonetki življenja, dva velika simbola človeškega življenja, brez njiju bi izgubilo življenje svoj smisel, brez njiju bi prenehalo življenje samo v sebi. V teh dveh skrajnostih, ki zaobjemata v sebi eno samo veliko skrivnost, je notranja dinamična sila življenja, vsa obsežna, mnogostrana in mnogolična možnost umetniškega oblikovanja. Naše iskanje, naša neutešena sla za spoznanjem je tisti večni dinamični gon, ki nas žene skozi življenje v vse prepade njegovega bistva, v vse višine njegovega izoblikovanja; prav to nam daje notranjih sil za drzne sklepe o njegovem bistvu, za večne borbe z njegovo neizprosno doslednostjo, ki ji ne moremo najti zakonov, čeprav smo si postavili lepo sestavljene sisteme, čeprav smo skušali ujeti utripe njegovega večno živega srca in se spustiti v zagonetne svetove njegove zgodovinske poti.

Naše iskanje je imelo doslej izrazito pot mimo človeka v svet. Tonili smo v reševanju svetovne uganke, v odgonetanju velikih skrivnosti neba in zemlje, razkrajali smo tvarni svet in se na videz zadovoljevali z miselnimi odkritji elementarnih sil in energij, s spoznanjem logičnih sklepov in tvarnih ugotovitev, da bi zadušili v sebi še vedno pekoče iskanje za bistvom vsega. Udušili smo v sebi močno hotenje, ustvarjati

svet iz sebe, iskati v sebi rešitve zanj, ga v sebi odkriti in iz sebe spoznati, doživeti svet v doživetju samega sebe. Povrnili smo se torej iz iskanja, ki je bilo obrnjeno v svet zgolj zunanjih dogajanj, vase. V sebi moramo odkriti svet, prostor in čas, boga in hudiča, večnost in končnost. To je sinteza, je spoj notranjega in zunanjega sveta. To je pot umetniškega ustvarjanja.

Miselna dognanja so hotela nadkriliti velike slutnje duše in hotela zavesti v zatajitev življenja. Vsa duševna groza naših dni, ki je vidna v netvornem mrtvilu, izvira iz prevelikega hlapčevstva duše, ki je morala kloniti pred teorijami in miselno dognanimi zakoni. Kakor hitro je človek zavrgel moč notranjosti, se je razbil. Najprej je zatajil samega sebe in se proglasil za delček, za člen človeštva, tega brezbarvnega nestvora človeka, smatrajoč svojo odvisnost od njega za veliko spoznanje. Človek je zanikal samega sebe kot osebnost. Tako je ubil v sebi pogon, polet kvišku, ubil je v sebi Prometeja in se razvil v malikovalca ideje in teorije. V dvojno smer se je uravnalo to človekovo stremljenje. Verski dogmatik je proglasil sebe za člen občestva, ki stremi za skupnim, znanim in gotovim nadzemskim ciljem, ki je v sreči onkraj telesa, onkraj groba. Racionalist v smislu neonkrajno usmerjenega iskalca je proglasil srečo na zemlji za končno resnico življenja, ki se dá doseči v ustvaritvi popolne skupnosti človeštva. Za obe smeri je življenje enostransko vredno samo v tem, kar more nuditi kot prehodno stanje do končnega cilja. V ničemer ni proti mnogoličnosti življenjske sile zagrešeno, če raseta oba nazora v svojo smer, toda, kadar uklepa kateri izmed obeh življenje v verige svojega nazora in ga hoče v kali uničiti, takrat greši zoper življenje samo. Takrat izgubi tudi umetnost svoj osebni pomen in je suženj koristnostnih tendenc, ki naj jih ustvarja s svojo posebno svojsko vsebino in obliko. Prava umetnost postane tem nazorom le prevara in lepi videz. Tako je vrednost umetnine odvisna od njene miselne resničnosti, od njenega namena, ne pa od njene notranje stvariteljske veličine. — Prav tako je v bistvu obeh smeri zanikavanje popolne osebnosti, saj je v resnici izgubila svoj smisel, ker v bistvu zanika občestvo in skupnost.

Tako je človek dvignil nazor o življenju nad življenje samo. V svojih miselnih prividih je iskal smisla življenja s tem, da ga je podredil svojemu cilju, namestu da bi sam podredil svoj cilj življenju in bi rasel skozi njega do razodetja. Zanikajoč osebnost, pa je zanikal elemente svobode in obenem zanikal vsako osebno tolmačenje smisla življenja. Tako je istočasno tudi umetnost in ustvarjanje podvrnil ideji, ki naj bo, namesto da bi idejo podvrnil življenju, ki je. Na tej stopnji je človek še vedno odvisen od ozkega dojemanja življenja, zanemarjajoč vso pestrost

celotnega življenja. Etos umetnosti je sedaj vezan na etos nazora o življenju, ne na etos življenja samega. Vsako umetniško ustvarjanje je predvsem vezano na osebnost in na njen nazor o življenju, toda ta življenjski nazor je človeku samo pot do velikih skrivnosti življenja in mu ne sme biti predsodek. Vsako hoteno in zavedno miselno preurejanje življenja pa vodi stran od umetnosti.

Kadar premišljujemo o življenju in umetnosti, se prečesto odločimo za življenje, misleč, da je večje od umetnosti. Takrat se ne zavedamo, da obstoji med življenjem v konkretnosti in umetnostjo vedno razkol, da je prav v tem razkolu poudarjeno bistvo umetnosti. Umetnost je nad življenjem, ne izven življenja. Umetnost je poseben svet, kjer se harmonično spojita življenjska resničnost in imaginacija življenja v svojevrstno organsko celoto, kjer se sproščene življenjske energije uravnajo po oblikovnih zakonih umetnosti v umetniški umotvor, ki ima svojo življenjsko stvarnost. Zunanja življenjska resničnost sama na sebi še ni umetnost, prav tako tudi ne imaginacija življenja, obadva skupaj stvorita notranjo celoto, ki se oblikovno gradi po umetniških zakonih. Umetnina nastane v skrivnostnem zlitju vizionarnega predočevanja sveta in oblikovne ustvarjalne sile. Umetnost je sinteza snovne (zunanje časovne in prostorne) resničnosti, oblikovne posnemovalnosti v novo umetniško resničnost notranje duhovne življenjske in svetovne skrivnosti. Umetnost je na videz čudovita igra, je na videz oblikovna in vsebinska — potvorba življenja, je le videz resničnosti, toda prav v tem je vsa njena elementarna groza, je globina življenja, na zunaj odeta v bleščeče igračaste prisposodbe, naivne vplete in razplete in v čuvstvena pretiravanja in hiperboliziranja. Tako je umetniška resničnost ono jedro umetnosti, skozi katero pronika življenjska resničnost, presijana z lučjo ustvarjanja in prežgana z ognjem oblikovalca-umetnika. V ustvarjanju je torej zaobsežen etos umetnosti v odkrivanju novih svetov, v priklicavanju novih razodetij, novih resnic in resničnosti. Tukaj šele zraste pomen ustvarjalca, umetnika, pomen osebnosti in pomen genija. Sedaj se nam torej odkrije vsa širina spoznavanja življenja, da doumemo odnos življenja do umetnosti.

Obenem z doumetjem življenja in njegovega odnosa do umetnosti, obenem s spoznanjem umetniške resničnosti, moramo poznati osebnost kot temelj umetnosti. Ustvarjalec je tisti oblikovalec življenja, ki iz sebe ureja življenjsko resničnost v umetniške umotvore; skozi njegovo dušo se gnete vsa pestra raznobarvnost življenja in dobiva v njem svojo umetniško resničnost. V njem je zmožnost oblikovanja, svojevoljnega razporejanja snovi v stilne in oblikovne stvore, ki jim vdahne življenje. Genij je tisti mogočni ustvarjalec novih razodetij in svetov. V njem je

zapopadena etična moč umetnosti, v njem je umetniška energija celo podrejena ustvarjalni in osvobojevalni energiji. S tem je vsebovan etos umetnosti v etosu umetnika, kar pomeni veliko osebnostno moč in pomembnost umetnika in ustvarjalca.

Oba, življenje in umetnost, sta velika ognjenika skrivnosti, neprestana oblikovalca novih razodetij, toda veličina življenja se kristalizira v umetnosti, dobiva v njej svoj novi obraz in pomen. Skozi življenje gre pot v umetnost in skozi umetnost v življenje. Njiju razkol, njiju boj za veljavo je znamenje velike sile, ki tiči v globinah obeh. Naša pot mora iti do spoznavanja vse obsežne veličine življenja in umetnosti; dojeti moramo skozi svoje osebne miselnosti zagonetno lepoto umetniškega sveta in neizmerno prelivanje skrivnosti iz življenja v umetnost in iz umetnosti v življenje.

IN SOLNCE JE OBSTALO

ROMAN — FRANCE BEVK

Peto poglavje.

(Nadaljevanje.)

Dora se je vrnila domov. Bilo je že pozno. Koliko časa je hodila, odkar se je poslovila od Zofije? Morda uro, morda vso noč. Nji so bili nocoj trenutki večnost, a ure trenutki. Notranje vznemirjena je potrkala na vrata. Čakajoč je dvignila glavo in jo naslonila na zid. Medle zvezde. Po hišah in po drevju je bila razlita mesečina. Kdo šepeta? Ali le veter šumi? Morda so se zganile njene ustnice, dahnile svojo najtajnejšo misel.

Iz veže je bilo slišati korake. Odprla je stara služkinja. Redki, staromodno razčesani lasje, upala lica, ki so ji silila med brezzobe čeljusti. „Dober večer, Urška!“ Dorina beseda je bila plaha, kakor da je storila nekaj slabega in se mora sramovati. Urška jo je premerila z majhnimi, živimi očmi. „Ali so se že vrnili?“

„Ne, nikogar še ni. Prvi ste.“

Dora je stopila v svojo sobo. Njen drugi dom. Slekla je površnik in sedla k pisalni mizi. Zgrabila je razglednico: Salzburg. Kleinberger! Vrgla jo je od sebe. Sklenila je roke, si objela koleno. Znova se je ozrla po pokončni pisavi. Imela je občutek, da jo vznemirja človek, ki ji je pisal. Ta pisava se ji je zdela vsiljiva.

Ni se ji ljubilo iti v posteljo. Čakala je brata in Zofije. Kaj naj dela tačas? Odprla je knjigo. Prebrala je nekaj vrstic, a jo je znova potisnila